

**Ke kritice  
současných buržoazních koncepcí  
účasti pracujících na řízení  
socialistické a kapitalistické výroby\***

**NIKOLAJ MICHAJLOVIČ BLINOV**

Moskva

V posledních letech se buržoazně reformističtí ideologové pokoušejí oslabit v očích mas na Západě přitažlivost příkladu socialistické demokracie tím, že falšují její úspěchy v socialistických zemích, kde jsou pracující skutečnými hospodáři podniků. Pokusy buržoazie diskreditovat tvůrčí aktivitu dělnické třídy SSSR ve všech oblastech ekonomického a sociálně politického života společnosti jsou přímou provokací pracujících kapitalistických zemí, kteří spojují své naděje s vítězstvím a s úspěchy socialismu.

Západoněmečtí liberálové v čele s V. Eickepem popírají, že se v socialistických zemích zvyšuje úloha pracujících na řízení výroby. Tvrdí, že sovětská společnost zužuje demokratické základy řízení výroby a postupně snižuje roli a význam společenských organizací pracujících. V současné „sovětologii“ jsou velmi rozšířeny koncepce „totalitního státu“ a „totalitně dirigované ekonomiky“, založené, podle slov buržoazních ideologů, na diktatuře strany a státu nad proletariátem, nad sovětskou dělnickou třídou: „97 miliónů neškolených dělníků a masa družstevníků s rodinami stojí jako občané s nejhorším ekonomickým a sociálním statutem prakticky mimo společenský život, který je utvářen stranou a státem“(1) [Aus Politik 1969 : 7].

V rozporu s tvrzením autoru těchto koncepcí je princip „totalní“ centralizace řízení socialismu cizí. Vysoká úroveň výrobních sil vyžaduje co nejširší účast členů společnosti na řízení národního hospodářství na všech úrovních a závazně demokratický postup při sestavování plánů. Jen taková účast, založená na společenském vlastnictví, zajišťuje skutečnou moc jedinců nad společenskou výrobou a poskytuje prostor k rozvoji výrobních sil v zájmu celé společnosti i každého jednotlivce.

V buržoazní ideologii je velmi rozšířena koncepce, podle níž není v SSSR v současných podmínkách možné demokratické řízení, neboť „byrokratická technická elita“ nevyhnutelně soustřeďuje ve svých rukách moc a řízení. Překážku účasti pracujících na řízení výroby představuje vědeckotechnická revoluce, která vyžaduje, aby řídicí funkce vykonával úzký kruh specialistů-manažerů [Galbraith 1968]. K tomu je třeba uvést dvě kritické poznámky. Za prvé, v kapitalistických zemích byli dělníci odstraněni z řízení výroby ještě před začátkem vědeckotechnické revoluce. A za druhé, v uvedené koncepci se zkoumá jen organizačně technická stránka výroby a nepovšimnuta zůstává sociálně ekonomická stránka, která je v SSSR realizována pod vedením dělnické třídy a její strany samými pracujícími na základě

\* Podkladem kritické analýzy je převážně literatura francouzská.

(1) A. Sturmthal „vysvětluje“, že dělnické řízení existovalo v SSSR pouze na počátku dvacátých let, kdy listopadový dekret 1917 pověřil závodní výbory kontrolou nad všemi podniky. „Nieméně v dalších letech byly

výbory přetvořeny v odborové sekce a jako takové se staly součástí známé trojky, skládající se z ředitele, stranického sekretáře a předsedy odborové organizace, kteří řídili podnik. Později byla trojka zrušena a veškerá moc se ocitla v rukách jediného ředitele.“ [Sturmthal 1967 : 51].

směrnice a norem, jež vypracovali spolu se svými představiteli, pod jejich účinnou kontrolou a za jejich bezprostřední účasti.

Nepřátelé socialismu nejen popírají možnost demokratizace řízení v SSSR, nýbrž i kategoricky prohlašují, že „po smrti V. I. Lenina a po vytvoření byrokratické vrstvy na všech úrovních řízení státu a sovětské ekonomiky ustoupila otázka dělnické kontroly a účasti pracujících na řízení výroby do pozadí a později upadla v zapomnění“. Opatření strany a vlády zajišťující výchovu pracujících jako hospodářů ve vztahu k podniku neměla, podle jejich mínění, žádné výsledky. „Pocit účasti a společného zájmu podniku a pracujících nepronikl do vědomí pracujících mas: zaměstnanců, mistrů a dělníků“, píše francouzští ekonomové E. Egnell a M. Peissik. Daniel Chauwey, který zkoumá problematiku samosprávy, se pokouší vydávat participaci sovětských dělníků za jakýsi nový sociální fenomén, který vznikl v padesátém roce trvání SSSR. E. Mandel tvrdí, že „zvržité a tyranie uplatňované vůči pracujícím SSSR“ mohou být odstraněny pouze rozvojem svobodné iniciativy a aktivity výrobců při oslabení kontroly shora, čímž popírá existující účast pracujících na řízení výroby. Uvedení ideologové ignorují velké změny, k nimž v Sovětském svazu došlo od dob bojů závodních výborů za zřízení dělnické kontroly. Zastupitelské orgány dělníků, závodní výbory, byly vystřídány novými organizačními formami účasti pracujících na řízení výroby: stálými výrobními poradami, tvůrčími skupinami zavádění vědecké organizace práce, soudružskými soudy a společenskými kádrovými odděleními, do nichž je zapojeno velké množství pracujících. Ale na řízení výroby se nepodílejí jen členové těchto orgánů. Další milióny pracujících posuzují a řeší výrobní otázky na schůzích. Potvrzují to výsledky sociologických výzkumů prováděných v průmyslových podnicích.

Důležitou formou aktivní účasti pracujících na řízení výroby je socialistické soutěžení. Rozmanitost forem soutěžení vytváří podmínky pro projevy tvůrčí iniciativy lidí na všech úsecích a úrovních národního hospodářství. Buržoazní ideologové projevují zvýšený zájem o tento sociální fenomén, pokoušejí se ho očernit a vyhledávají jeho negativní důsledky. Spatřují smysl socialistického soutěžení jen v realizaci některých výrobních úkolů v krátkých lhůtách a v dosažení maximálních výsledků v dané době [Egnell—Peissik 1974], avšak ignorují jeho sociální a výchovnou funkci. Zvláště často mluví o „nuceném charakteru“ socialistického soutěžení. Například P. Gélard tvrdí, že jedinec v sovětské společnosti už nemá svobodnou vůli, že je třídním homologem, jehož silami, schopnostmi a intelektem disponuje společenský systém. Nerozhoduje o svém volném čase, o své práci a o své rodině. Odbory, strana a Komsomol ho nutí, aby se účastnil soutěžení. T. Lowit, který se zabývá studiem sovětských odborů, takovým názorům přizvukuje: „Soutěžení je pro jedny stimulem, pro jiné prostředkem nátlaku na přijetí socialistických závazků“ [Lowit 1971 : 130]. Při zdůrazňování nuceného charakteru socialistického soutěžení dělají buržoazní ideologové „objevy“, jejichž absurdnost je zcela nepochybná. Vzpomínaný P. Gélard vypráví francouzskému čtenáři: „Když se pracující nepodílí na soutěžení, dívají se na něho jako na páriu. Navíc nebude mít dostatek existenčních prostředků, nedostane se do zotavovny, nebude moci jet na dovolenou a konečně nebude mít žádnou možnost dostat se výš na společenském žebříčku. Jestliže naproti tomu je ochoten hrát si s ohněm a zapojí se do soutěžení, má naději, že se stane členem strany“ [Gélard 1965 : 201]. K tomu je třeba poznamenat, že socialistické soutěžení má naopak humánní charakter, který se projevuje v jeho zaměření na všestranný rozvoj osobnosti, na vytvoření příznivých podmínek pro tvůrčí práci a naprosto ne v potlačování svobody osobnosti. V rozvoji socialistického soutěžení se jasně projevuje vědomí pracujících, že jsou skutečnými hospodáři výroby — přes tvrzení buržoazních ideologů o „indiferenci sovětských dělníků vůči svému postavení „hospodáře““ [Egnell—Peissik 1974 : 159].

Někteří západní vědci, kteří se zabývají zkoumáním participace, nepopírají účast sovětských dělníků na řízení. Uznávají ji a charakterizují její základní formy a úroveň, přitom však hrubě překrucují úlohu společenských organizací při zapojování svých členů. D. Chauwey, P. Gélard a další „ochránci“ dělnické třídy tvrdí, že masové organizace jsou v rukách strany a státu prostředkem, který vštěpuje pracujícím přesvědčení o převaze socialismu a který je umožňuje kontrolovat, vychovávat a řídit. „Masové organizace mají jen nepatrné možnosti“, píše Gélard, „a klamou masy“ [Gélard 1965 : 196]. Buržoazní autoři pomlouvají zvláště sovětské odbory: „Jestliže strana vede kolektiv, který se podílí na řízení podniku a buduje komunismus, jestliže chrání zájmy pracujících, pak odbory, uzavírající každoročně smlouvy o organizaci a podmínkách práce, plní administrativní funkce“ [Egnel—Peissik 1974]. Podobné mínění má i P. Gélard: „Sovětské odbory už nejsou mluvčími mas — jsou jenom vykonavateli“ [Gélard 1965 : 199]. Jiní „sovětologové“ obviňují odbory z formalismu. Praxe socialistické výstavby podobné výmysly vyvrací. Sovětské odbory jsou důsledně demokratické. Soustřeďují kolem čtyřiceti miliónů pracujících, z nichž pět miliónů řeší otázky řízení v soustavě závodních a podnikových výborů [Otázky 1974 : 65]. Sovětské odbory rozvíjejí aktivitu a iniciativu dělníků a zaměstnanců, podílejí se na hospodářské výstavbě a na vypracování zákonů, které se vztahují k otázkám výroby, životního způsobu i kultury, a bojují za jejich důsledné zachovávání.

Soudy buržoazních kritiků komunismu o úloze společenských organizací v SSSR při zapojování pracujících do řízení často vedou k výmyslu o jejich podřízenosti sovětské stranické „elitě“, která omezuje účast dělnické třídy na řízení prostřednictvím odborů a stálých výrobních porad. V důsledku toho sami výrobci prý „mizí“ ze systému řízení. „Ředitel“, píše Chauwey, „zastupuje stát, který řídí komunistická strana, a osazenstvo podniku je zastupováno odborovou organizací, kterou řídí strana . . . V tomto „dělnickém řízení“ chybí jen maličkost — pracující“ [Chauwey 1970 : 67]. V odpověď na tento výmysl stačí poukázat na to, že 41,6 % komunistů jsou dělníci a 13,9 % jsou zemědělství družstevníci [Materiály 1976]. Jako volení členové pracují v komisích závodních a podnikových výborů a v stálých výrobních poradách. Jako avantgarda dělnické třídy a všech ostatních společenských skupin vyjadřují také mínění, návrhy a požadavky svých bezpartijních soudruhů, s nimiž jsou v každodenním pracovním styku. Na veřejných stranických schůzích se nečlenové strany bezprostředně účastní posuzování vznesených otázek. Z toho vyplývá, že politika strany a sovětské vlády, a to i politika ekonomická, je diktována základními zájmy pracujících. „Je vytvářena představiteli pracujících ve volených orgánech za široké účasti mas při posuzování důležitých plánů a usnesení. Pracující se aktivně podílejí na kontrole plnění přijatých usnesení“ [Brežněv 1970 : 272—273].

Jednou z tendencí v překrucování skutečné povahy účasti pracujících na řízení výroby je tedy snižování úlohy a významu masových společenských organizací pracujících. Druhou tendencí jsou projevy „péče“ o svobodu osobnosti a o rozvoj „skutečné demokracie“, vyjádřené v teoriích „deetatizace“. Autoři těchto teorií vystupují proti uplatnění zásady centralizace a regulace v řízení společenské výroby a požadují rozdělení řídicí pravomoci mezi různé odborové organizace. Tyto teorie jsou pokusem omezit socialistickou demokracii na demokracii výrobní. Jejich uskutečnění by odtrhlo jednotlivé kolektivy od politické organizace společnosti a socialistického státu, jenž by se změnil v mechanický souhrn „samosprávných“ kolektivů. V. I. Lenin hájil myšlenku širokého začleňování pracujících do řízení výroby, avšak podobné teorie o přechodu „železnic do rukou železničářů a kožedělných závodů do rukou kožařských dělníků“ [Lenin 1956 : 40] označil jako groteskní. Ekonomickou základnou socialistické demokracie řízení může být jen jedna forma vlastnictví — společenská.

Mnozí buržoazní ideologové, kteří své vědecké zájmy podřídili apologetice imperialismu, tvrdí, že „účast pracujících na řízení výroby, která dlouho vypadala jako socialistická idea, získala nyní domovské právo v kapitalistických zemích“ [Sturmthal 1967 : 5]. Téma „účasti“ je proto v poslední době jedním z ústředních témat západní průmyslové sociologie a sociologie organizace.

Účast pracujících na řízení výroby je v definici některých buržoazních sociologů „uvědomělou účastí pracujících na organizování profesní činnosti, na životě podniku a na řízení ekonomiky“ [Le Peuple 1974 : 12] a podle definice jiných je výrazem odpovědnosti pracujících, avšak bez podstatného omezení práv podnikatelů.

V dnešní buržoazní sociologii se zřetelně rysují tři typy koncepce účasti. Je to především americká koncepce „částečné“ účasti (L. Newman, S. Patman)(2). K druhému typu patří sociálně reformistické a buržoazně liberální koncepce „institucionalizované“ účasti, které rozvíjejí především francouzští, západoněmečtí, italscí a skandinávští sociologové André Gorz, Maurice Montuclard, Alain Touraine, Michel Crozier, Otto Blume, Friedrich Fürstenberg, Karl Otto Hendrich, Wino Blücher, Kurt Schumacher a další.(3) „Institucionalizovaná“ účast předpokládá vytvoření stálých orgánů, jejichž úkolem je nejen urovnávat rozpory, nýbrž i sbližovat názory představitelů práce a kapitálu a podporovat „společnou snahu partnerů o dosažení všeobecně přijatelného vzorce“ [Osipov 1964 : 140—146]. Obvykle se projevuje dvěma způsoby. Prvním je poskytnutí určité pravomoci orgánům zastupujícím dělníky (ve Francii delegátům zaměstnanců a podnikovým výborům, v NSR a v Itálii podnikovým radám). Druhý spočívá v zařazení představitelů pracujících do řídicích orgánů podniků a firem.

Třetí typ koncepce účasti rozvíjejí sociologové v Anglii, v Austrálii a na Novém Zélandě. Je to koncepce „autonomní“ účasti, jejímž iniciátorem je H. Klegg. Jeho pojetí je založeno na třech zásadách: 1. orgány zastupující dělníky jsou nezávislé na podnikatelích i na státu, 2. jenom tyto orgány jsou představiteli zájmů pracujících, 3. demokracie je nezávislá na formě vlastnictví.(4) Formulace posledního principu zřetelně ukazuje na třídní příslušnost autorů. K stoupencům koncepce „autonomní“ účasti patří U. Daniel a N. McIntosh.

Tento krátký přehled nás vede k závěru, že se v současnosti na Západě navrhuje a používají velmi různorodé typy účasti, které připouštějí — ne-li v podstatě, tedy formálně — určitou účast pracujících na řízení kapitalistických podniků. Hlavní příčinou zvýšeného zájmu o tuto otázku je naděje vědců a podnikatelů, že „participace dělníka na řízení uklidní znepokojený svět, pomůže převázat rány kapitalismu a dodá mu nové síly i nového ducha. Konflikty a dezorganizaci, které se projevují v průmyslovém životě příliš otevřeně, pak vystřídá pocit spoluúčasti na podnikových záležitostech a na celkové odpovědnosti“ [Morning 1974].

Přes svou různorodost mají koncepce „účasti“ vypracované buržoazními vědci jediný cíl: odvrátit revoluci, zmenšit přitažlivost socialismu a přispět k integraci dělnické třídy a kapitalistické společnosti. Francouzské buržoazní koncepce to jasně potvrzují. Na počátku šedesátých let vystoupili na stránkách časopisů se svými poje-

(2) Byla podrobena kritice v kolektivních monografiích sovětských vědců [Sovremennyyj 1976; Idejno-političeskije 1975] a v práci S. Epštejna [Epštejn 1972].

(3) Viz kritiku těchto koncepcí v [Lobanov 1973; Andrejčenko 1976].

(4) Danou koncepcí podrobně analyzuje V. M. Cuguenko. „Všechny tyto teorie o různých

„zdrojích vlády“ a „nátlakových skupinách“, o „nezávislých odborových svazech“ a v soulase s tím o rozvoji „industriální demokracie“ fakticky slouží k zastření smyslu významové hlavní teze o „usměrnění“ odborových svazů „racionální“ politikou managementu“ [Cuguenko 1976 : 60—61].

tími participace Y. Delamotte a M. Montuclard a setkali se s velkým ohlasem. Téměř bezprostředně poté následovala polemika o reformě podniku, kterou navrhl významný veřejný činitel F. Bloch-Lainé. Obsazení závodů a továren pracujícími v květnu a červnu roku 1968, které se stalo zkušebním kamenem dělnické samosprávy, podnítilo rozhořčené diskuse o otázce účasti. „Problém participace“, psal v těch letech M. Crozier, „je jednou z klíčových otázek postindustriálních společností. Představuje ve skutečnosti jaksi rub všech otázek moci, inovací a vývoje“ [Crozier 1970 : 77]. Ve francouzské průmyslové sociologii a sociologii organizace vzniklo v posledních letech mnoho teorií účasti. Patří k nim koncepce „vyprovokované“ a „konfliktní“ účasti Y. Delamotta, pojetí „závislé“ účasti A. Touraina, teorie „antagonistické účasti“ A. Gorze a „racionální a uvědomělé“ účasti M. Croziera. Jejich autoři náležejí k liberálnímu nebo k radikálnímu směru ve francouzské sociologii, a proto nejsou ve svém vztahu k účasti jednotní.

Podle koncepce A. Touraina postindustriální společnost nabízí námezdnímu pracovníkovi jen „závislou“ účast, která se zakládá na absolutní kontrole podnikatelů nad informacemi. Dělník bojující za to, aby dostal informace, bojuje současně proti „závislé“ účasti a za účast. Jež se bude rozšiřovat tou měrou, jak budou rozvíjeny kolektivní smlouvy, jak budou dělníci zapojováni do poradních orgánů a jak si vytvoří určité možnosti samosprávy. A. Gorz rozvinul koncepci „antagonistické“ účasti. Termín přejal od italského sociologa Lelia Bassa, aby jím lépe vyjádřil zaměření třídních organizací. Odlišuje tento typ participace od „popírající“ účasti, neboť se domnívá, že „antagonistická“ účast se neomezuje na nesouhlas dělníků. nýbrž zahrnuje i pozitivní návrhy, jež mohou být uskutečněny v rámci kapitalistického systému.

M. Crozier, představitel sociologie organizace, navrhuje typ účasti, která je podle něho jedinou alternativou krize kapitalistického systému a jediným prostředkem boje proti ní. Nazývá ji „uvědomělou a racionální“ účastí. V jeho očích je jediným typem účasti schopným „ozdravit“ kapitalismus (ve skutečnosti posílit vykořisťování ve skrytých formách).

Všechny uvedené koncepce popisují a rozlišují různé úrovně vztahů mezi těmi, kdo řídí podniky za účelem zisku, a těmi, kteří přinášejí do podniku svou fyzickou sílu a znalost.

M. Crozier rozlišuje tři typy takových vztahů a v souladu s tím tři úrovně participace námezdních pracovníků v rámci podniku. První typ vztahů je charakterizován relativní vzájemnou nezávislostí stran a vede k situacím, v nichž se námezdní pracovník nepodřizuje nebo odmítá jakékoli jednání, aby unikl konfliktům nebo závislosti. Pro druhý typ vztahů podnikatele a námezdních pracovníků, jenž se vyznačuje bezprostředním vzájemným ovlivňováním, je typické částečné přijímání cílů podniku a určitá účast pracujících na jejich realizaci.

Pro třetí úroveň vztahu řídicího a podřízených je charakteristické přesunutí důrazu od vyjednávání na vyšší úrovni (podnikatelé — odborový svaz) ke každodenním vztahům na pracovišti. Činnost zástupců cechů a závodních výborů, provázející tento typ vztahů, pomáhá rozvíjet „aktivní účast na rozhodování na různých úrovních, počínaje cechem a konče ekonomickou politikou“ [Preuves 1958 : 53]. M. Crozier projevuje jistý realismus při analýze úrovně participace, zároveň však zastírá skutečnou povahu třídních rozporů v kapitalistickém podniku a zkresluje reálný fakt třídního boje, který tam probíhá.

Také A. Touraine rozlišuje tři úrovně účasti. Avšak na rozdíl od M. Croziera nevychází při jejich popisu ze vztahů podnikatelů a námezdních pracovníků, nýbrž ze vztahů pracujících k podniku.

Participace může být nepatrná, jestliže dělník zaujímá ve vztahu k podniku odmítavou pozici. Odmítnutí může být podle Touraina konformní nebo konfliktní. Kon-

formní odmítnutí odpovídá krajně nízké úrovni profesních očekávání. Základem konfliktního odmítnutí je neshoda profesních očekávání s možností podniku. Touraine se pouští do podobných úvah a ponechává stranou skutečné příčiny odmítnutí účasti, jejichž odhalení by odporovalo jeho úkolu zastírat třídní protiklady, jež jsou pro skutečnou účast pracujících nepřekonatelnou hrází.

Osobní cíle pracovníků se mohou, podle Touraina, shodovat s cíli podniku. Za těchto okolností pracovníci hlouběji srůstají s podnikem a podílejí se na jeho řízení. Sotva můžeme nepoznamenat: Je taková účast vůbec uskutečnitelná?

Při rozboru vztahu dělníků k podniku Alain Touraine tedy podrobuje analýze nikoli materiální zájmy pracujících a podnikatelů, nýbrž jen „odlišný postoj různých skupin k sociálním hodnotám“ [Touraine 1969 : 197]. Považuje za nutné zkoumat názory a mínění účastníků výrobních vztahů, nikoli však tyto vztahy samy jako výraz materiálních zájmů.

Jestliže tedy v anglických a západoněmeckých koncepcích je ústředním problémem stanovení hranic účasti, pak ve francouzských pojetích převládá popis úrovně participace. Francouzští sociologové je přesně rozlišují, avšak neanalizují do hloubky podmínky, za nichž jsou pracující na té či oné úrovni začleňováni do podniku. Neuvědomují si, že existuje hranice mezi prostou účastí v podniku ve formě odmítnutí, vzbouření a konfliktu a mezi účastí pracujících na řízení, na rozhodování. Avšak hlavní vada úvah o úrovních účasti je v tom, že neodhalují antagonistickou podstatu vztahů podnikatelů a námezdních pracovníků v kapitalistickém podniku.

Všeobecným znakem zkoumaných koncepcí je jejich snaha „překonat“ odcizení iluzorní účasti. Buržoazní sociologové vědí, že odcizení je brzdou ekonomického rozvoje, ale zapomínají přitom, že je neoddelitelně spjata s přivlastňováním nadhodnoty kapitalisty. V důsledku toho splývá v koncepcích participace iluzorní účast pracujících na řízení výroby s jejich faktickým bezprávím a neomezenou mocí podnikatelů.

A. Touraine označuje termínem odcizení všechny formy, jimiž pracující ztrácejí kontrolu nad výrobou. Rozlišuje čtyři formy odcizení — ekonomické, politické, technicistní a byrokratické —, ale marně bychom u něho hledali otevřené objasnění těchto forem. A přece jak technicistní, tak ekonomické odcizení má společenské příčiny. Technika jako nesporný sociální faktor nemůže působit na společnost nezávisle na společenských vztazích. Její vliv závisí na sociálně ekonomických podmínkách a na politickém zřízení země. V podmínkách kapitalistické výroby technika slouží k ždímání nadzisků za cenu intenzifikace práce a krajního přetěžování dělníka, který se stává pouhým doplňkem stroje.

Odcizení podle Touraina vyplývá ze snahy vládnoucí třídy vytvořit iluzi „daného“, předem určeného uspořádání a ze „závislé“ účasti podřízené třídy. „Odcizení“, píše A. Touraine, „je vyloučení sociálního konfliktu pomocí ‚závislé‘ účasti“ [Touraine 1969 : 15]. Jestliže si podřízená třída začíná uvědomovat své odcizení, závislost se stává konfliktem a účast popíráním. Podobné Tourainovy závěry jsou důsledkem zúženého chápání odcizení. Dějiny dosvědčují a praxe potvrzuje, že klíč k objasnění struktury odcizení je třeba hledat v třídní podstatě dělby práce. Marx už v *Ekonomicko-filosofických rukopisech z roku 1844* řešil problém odcizení na základě analýzy ekonomických procesů kapitalismu a především celého třídně antagonistického způsobu výroby. Ukázal, že základem každého odcizení je odcizení práce jako nutný důsledek soukromého vlastnictví. Klasikové marxismu chápali překonávání odcizení jako uvědomělou a cílevědomou činnost dělnické třídy, která zakusila všechny těžkosti ujařmené práce a vystupuje jako skutečná revoluční síla schopná plně překonat odcizení. K odstranění politického, byrokratického a technicistního odcizení je proto zcela nedostatečné vnutit pracujícím účast.

A. Touraine není s to odmítnout třídní boj, jehož cílem je skoncovat s odcizením, a spojuje ekonomické požadavky s odporem námezdních pracovníků k politickému, technicistnímu a byrokratickému odcizení. Oslabení byrokratického odcizení vede k závislosti na ekonomických požadavcích. Jak se oslabují různé typy odcizení — a jako první politické — požadavky se rozvíjejí, zaměřují se na cíle podniku a jsou namířeny proti vedení a správě podniku. Touraine mluví o požadavku řízení.

Svráznost tohoto požadavku přiměla A. Touraina, A. Gorzo, C. Duranda a M. Montuclarda charakterizovat ho jako kvalitativní. Tím ho odlišují od kvantitativních ekonomických požadavků, jejichž význam tím snižují. Touraine se domnívá, že místo omezených požadavků, zejména ekonomických, vznášených ve jménu spotřeby, se vytyčují požadavky kolektivních smluv a účasti. To zasluhuje dvě kritické poznámky. První se týká oddělování ekonomických požadavků od politických. Boj dělnické třídy za její životně důležité ekonomické požadavky je těsně spjat s politickým bojem za demokratické svobody a protimonopolistické přeměny. Pro současnou etapu třídních bojů je charakteristické „stupňování ekonomického boje až k otevřeným vystoupením proti celému systému státně monopolistického zřízení“ [Brežněv 1970 : 486]. Druhá poznámka: Požadavek „účasti“ je zcela nepodložené zařazen do sféry politického boje. Ve skutečnosti je boj za účast na řízení součástí ekonomického boje, činí ho efektivním a vytváří podmínky pro úspěšné splnění tradičních požadavků. Proti nepřírozenému dělení požadavků na „kvalitativní“ a „kvantitativní“ svědčí odpovědi, které francouzští buržoazní sociologové dostali při výzkumu od odborových funkcionářů. Většina z dotázaných považovala za nezbytné dosáhnout reálnou účast na řízení výroby za podmínky, že budou uspokojeny požadavky pracujících na zlepšení materiálního postavení [Durand 1970 : 73].

Nejzranitelnějším místem v koncepcích účasti pracujících na řízení jsou metody, které sociologové navrhuji k jejich uskutečnění.

Pojetí účasti mají přesně stanovený sociální cíl — odvést pracující od boje proti buržoazii za revoluční přetvoření světa. Ať už francouzští průmysloví sociologové a sociologové organizace vypracovávají jakékoli formy účasti, všechny ústí v sociální demagogii a v přikrašlování svrchované moci podnikatelů demokratickou frazeologií.

„Účast,“ píše M. Crozier, „je uplatnění demokracie v podnicích“ [Crozier 1970 : 106]. To je optimistické tvrzení. Ale podívejme se, jak se tato demokracie uskutečňuje. Sociolog nepovažuje za možné dosáhnout participace dobrovolnou dohodou představitelů kapitálu s pracujícími, neboť právo na účast má daleko od toho, být dárkem, který se dává podřízeným. Pro realizaci „uvědomělé a racionální účasti“, kterou navrhuje, je nezbytné, aby organizace přešly od stroze byrokratického modelu k pružnějšímu, otevřenějšímu, založenému na mobilitě, konkurenci a vyjednávání. Tento přechod je podmíněn také rozvojem jedince. „Účast je možná jen potud, pokud se současný člověk stane náročnějším, svobodnějším a schopným akceptovat kolektivní odpovědnost.“ Jako představitel liberálního směru v sociologii, nemůže Crozier při vytváření participace, kterou navrhuje, nedoufat v rozvíjení svobody osobnosti.

Ale jakou cestou se má rozvoj svobodné osobnosti uskutečnit? Postačí k tomu zvýšit vzdělání pracujících a úroveň kultury? Jaká cena se platí za svobodu? Crozier navrhuje bojovat za svobodu, aniž se změní základy buržoazní společnosti: „Tento boj se rozhodně nemá vést proti vývoji postindustriální společnosti, nýbrž tak, že se opřeme o možnosti, které nám tato společnost nabízí“ [Crozier 1970 : 88]. Žádných revolucí není třeba, uzavírá sociolog. Reformy řízení a podniku stačí, aby se „racionalizoval“ existující kapitalistický systém. Francouzští marxisté odpovídají sociologům podobným Crozierovi: „Není svobody, není-li zachováno právo na práci a není-li práce prostředkem k zabezpečení slušného života ve vhodném bytě, k po-

skytnutí vzdělání dětem pracujících a k dosažení účasti na rozhodování na všech úrovních“ [L'Humanité 1976].

Typ účasti, který navrhuje Crozier, má odstranit závady v mechanismu řízení a sloužit „racionalizaci“, jež je odrůdou jakéhosi kapitalistického „neoliberalismu“. Taková účast nesměruje k debyrokratizaci různých organizací, což by zajistilo demokratickou perspektivu, ale má zbavit státně monopolistický kapitalismus starých byrokratických forem, které se staly železným obojkem nasazeným řízení a kontrole. V souladu s tím M. Crozier orientuje pracující nikoli na boj s kapitalistickým vykořisťováním a za vytvoření beztřídní společnosti, ale na protest proti „systému lidských vztahů, proti stylu činnosti a způsobu řízení, jímž trpí“ [Crozier 1970 : 170].

Strategii revolučních reforem, zaměřených k uskutečnění „antagonistické účasti“, přikládá velký význam A. Gorz. Ve svých úvahách o reformách se pokouší distancovat se od reformismu. To, „co odlišuje reformu reformistického ducha“, píše tento sociolog, „od nereformistického ducha — je otázka „dělnické moci““ [Gorz 1969 : 93], jež uvádí pracující do ofenzivy a zvyšuje úroveň jejich uvědomění i kompetence. „Vybojování a rozšíření dělnické moci je prvním cílem.“ Podobně jako Crozier domnívá se i Gorz, že tato moc nemůže být dosažena kompromisem: realizuje se pod náporem zdola za nejvyšší aktivity mas. A dokonce tehdy, je-li vybojována, může být rozvíjena jen stálou iniciativou pracujících. Snaží se překročit hranice podniku, protože politika monopolů je těsně spojena s ekonomickou politikou státu. Gorz v závěru svých úvah tvrdí, že „existují jen antikapitalistické reformy, jež jsou synonymem revoluce“ [Gorz 1969 : 93]. V. I. Lenin mnohokrát opakoval, že jen začleněním pracujících do třídního ekonomického a politického boje lze udělat z reformu „nevybočujících z mezí daného řádu opěrné body dělnického hnutí, které směřuje k úplnému osvobození proletariátu“ [Lenin 1957 : 445 (15)].

Nehledě na tvrzení francouzských buržoazních sociologů o demokratickém charakteru cest vedoucích k realizaci *participace*, vidíme, že praktické prostředky jimi navrhované ponechávají velkému kapitálu monopolní právo rozhodovat o nejdůležitějších otázkách života země a nezacházejí za rámec buržoazní demokracie.

Posuzujeme-li reakčnost a neudržitelnost buržoazně reformistických koncepcí „účasti“, musíme si povšimnout dvojakosti a zmatku ve vědomí jejich autorů, kteří na jedné straně už nemohou hájit kapitalismus v jeho nezměněné podobě a jsou často nuceni přiznat archaičnost autoritativní vlády podnikatelů a monopolů a na druhé straně odmítají vidět kořeny této vlády v soukromokapitalistické formě vlastnictví výrobních prostředků.

Při objasňování funkce podobných teorií napsal V. I. Lenin, že imperialistická buržoazie se nemůže obejít bez mas a masy „vést bez široce rozvětveného, soustavně uplatňovaného a pevně vybudovaného systému lichotek. Lži, podvodů, kejklřství s módními a populárními hesly a slibování dělníkům vpravo i vlevo všemožných reforem a všemožných výhod, jen aby upustili od revolučního boje za svržení buržoazie, není možno“ [Lenin 1957 : 122 (23)].

## Literatura

Andrejčenko, G. A.: *O někotorych koncepcijach učastija trudaščichsja v upravlenii proizvodstvom vo francuzskoj buržuaznoj sociologii*. In: Sociologičeskije issledovaniya, Moskva 1976.

*Aus Politik und Zeitgeschichte*. Freiburg 1969; č. 7.

Brežněv, L. I.: *Leninskim kursom. Reči i statji*. III. díl. Moskva, Politizdat 1970.

Crozier, M.: *La société bloquée*. Paris, Ed. du Seuil 1970.

Čuguenko, V. M.: *Proizvodstvo, demokratija, ideologičeskaja borba*. Moskva 1976.

- Durand, C.: *La conscience ouvrière et action syndicale*. Paris 1970.
- Egnell, E. — Peissik P.: *L'URSS. L'entreprise face à l'Etat*. Paris 1974.
- Epštejn, S.: *Industrialnaja sociologija v SŠA*. Moskva 1972.
- Galbraith, J. K.: *The New Industrial State*. Boston, Houghton Mifflin 1967.
- Gélard, P.: *Les organisations de masse en Union Soviétique*. Paris, Cujas 1966.
- Gorz, A.: *Réforme et révolution*. Paris 1969.
- Idejno-političeskiye tečenija imperalizma. Moskva 1975.
- Lenin, V. I.: *Spisy*. Díl 15. Praha, SNPL 1957. Díl 23. Praha, SNPL 1957. Díl 25. Praha, SNPL 1956.
- L'Humanité*. Paris, 15. I. 1976.
- Le Peuple*. Paris, 15.—31. X. 1974.
- Lobanov, V. I.: *Borba trudjaščichsja i profsojuzov FRG za učastije v upravlennii proizvodstvom*. Moskva 1973.
- Lowit, T.: *Le syndicalisme de type soviétique*. Paris 1971.
- Materialy XXV. sjezda KPSS*. Moskva, Politizdat 1976.
- Morning Star*. London, 25. VII. 1974.
- Osipov, G. V.: *Sovremennaja buržuaznaja sociologija*. Kritičeskij očerk. Moskva, Nauka 1964.
- Otázky míru a socialismu*. Praha 1974; č. 2.
- Preuves*. Paris 1958; Nov.
- Sovremennyy kapitalizm i rabočij klass*. Moskva 1976.
- Sturmthal, A.: *La participation ouvrière à l'Est et à l'Ouest*. Paris 1967.
- Touraine, A.: *La société post-industrielle*. Paris 1969.